

HRADCI 193 JAR

*Sborník příspěvků přednesených
na celostátní konferenci
středověkých archeologů
v Hradci Králové,
22.-27.září 1975*

Praha 1977

ČESkoslovenská Akademie věd

STŘEDOVĚKÁ
ARCHEOLOGIE
A STUDIUM
POČÁTKŮ MĚST

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV
Pracoviště Praha

sche Wehranlage, die in das 9.- 10.Jh. datiert ist, auf dem Felsplateau, auf dem später das Kloster errichtet wurde, erhob sich vermutlich eine befestigte Höhensiedlung und im Inundationsgebiet am Ufer des Flusses breitete sich eine neolithische Siedlung aus. Im 12. - 13. Jh. entstand im Bereich der vergessenen neolithischen Siedlung eine Neusiedlung der Kolonisationszeit mit der St. Ägidius geweihten Kirche.

Durch das Zusammenwachsen mehrerer nahe beieinander gelegener Dörfer bildete sich an der Kreuzungsstelle der Haupthandelswege eine lebhaft besuchte Marktsiedlung heraus, die Gemeinde Hronský Beňadik. Einer dieser Handelswege folgte von altersher dem Flussbett des Hron und war vor dem Entstehen des ungarischen Feudalstaates durch ein Burgensystem geschützt. Der zweite Handelsweg führte von Westen durch die Täler kleiner Flüsse und Bäche. Der Handelsmittelpunkt unter der Klosteranhöhe entwickelte sich zu Beginn vielversprechend, die Gemeinde erhielt auch etliche Privilegien. Die Gründung der Stadt Nová Baňa (Königsberg) im 14.Jh. in unmittelbarer Nähe der Gemeinde und ihre Abhängigkeit von der Benediktinerabtei verhinderten aber letztlich die Weiterentwicklung zu einer Stadt.

Die Grundrissgestaltung der Gemeinde am Kreuzungspunkt zweier Handelswege respektierte eindeutig die Geländegegebenheiten. Noch heute treten im Plan der Gemeinde die ursprünglichen Siedlungszentren klar entgegen: die villa Piscatorum am östlichen Ende des Marktfleckens und die villa Petend um die St. Ägidius-Kirche. Die moderne Bebauung und verschiedene Geländeherrichtungen berücksichtigen leider die ursprüngliche Grundrissbildung nicht und vernichten die jahrhundertlang erhalten gebliebene Strassenführung in ländlicher Umwelt.

(Deutsch von H. Plátková)

Na území Čech se nezachovalo mnoho neporušených zaniklých sídlisťních komplexů, umožňujících studium jedné lokality v úplnosti i studium diferenciace materiální kultury různých sociálních prostředí. Jednou z nejlépe zachovaných a zároveň nejsložitějších je lokalita Řebřík, zahrnující zaniklý hrad, dvorec, vesnici s plužinou a kostelem, který přežil do dnešní doby (obr. 49).

Hrad Řebřík byl vystavěn na osamělé vyvřelině západně od obce Líšná (o. Rokycany), v jejímž katastrálním území se celý komplex nachází. K východní patě hradního kopce se přimyká dvorec, k západní kostel sv. Petra a Pavla, který se průčelím obracel do návsi vesnice, jejíž plužina k ní přiléhala na jihu a východě. Jiné řešení nebylo vzhledem k silně zamokřenému terénu, vyskytujícímu se i severně a severovýchodně od hradu, ani možné. Lokalita dosud nebyla zkoumána, s výjimkou silně omezené zjišťovací sondáže v jádře hradu (Durdík 1972a).

Prvá historická zpráva o Řebříku pochází až z roku 1318, kdy je v souvislosti se škodami ve vsi Chříči uváděn Markvart z Řebříka (Profous 1951 cit. Tab. vet. n. 44). A. Sedláček (1936) uvažoval o vzniku hradu již ve 13. století. Jeho předpoklad potvrdily výsledky výzkumu, keramika 13. století byla nalezena i při sběrech na stráních pod hradem.

Disposice hradu je trojdílná, vlastnímu jádru jsou předložena dvě předhradí (obr. 50). Celék je maximálně přizpůsoben zhruba půlměsícovitému skalnímu hřebenu. Přístupová cesta vcházela obloukem branou, zřízenou v přisekané skalní rozsedlině do prvého předhradí a odsud pokračovala přes dva ve skále vysekané příkopy, oddělující druhé předhradí od prvého i od jádra, do vnitřního hradu. Na prvném předhradí se, kromě výrazně zasekané plošinky při vstupu a nevýrazně prohlubně při jižní hraně, nezachovaly stopy zástavby. Druhé předhradí nenese dokonce ani výraznější stopy obvodového opevnění.

Hlavní stavbou jádra byl trojprostorový palác, který vyplňo-

val téměř polovinu plochy vnitřního hradu. Objekt se zachoval v terénních náznacích, před započetím výzkumu byla patrná pouze malá plocha lícce zdíva ve střední místnosti. Místnost třetí (počítáno od šíjového příkopu) byla podsklepena. V sondě zachycující severní obvodovou zeď tohoto prostoru byla konstatována složitá, dosti narušená situace, umožňující uvažovat o dvou stavebních fázích. Obvodová zeď paláce v tomto prostoru je patrně založena na srovnané ploše, jejíž povrch je upraven s použitím malty a která přiléhá k obvodové zdi hradu. Celá situace je dost nejasná a její řešení by si vyžádalo dalších sond. Od severovýchodního nároží paláce se táhne valovitý pozůstatek dalšího zdíva, jehož pokračování bylo patrně zničeno při výstavbě věže nad triangulačním bodem.

Dlouhá osa paláce je rovnoběžná se vstupní cestou, která do jádra vcházela patrně branou, jejímž pozůstatkem je zřejmě nápadně pravoúhle se lomící terénní hrana. Na nádvoří, v prostoru před střední místností paláce byla do skály vysekána studna či cisterna, dnes s výjimkou posledních tří metrů zasypaná.

Hrad Řebřík se řadí k úspornějším dispozicím šlechtických hradů 2. poloviny 13. století, jejichž hlavní obrannou i obytnou stavbou je mohutný obdélný palác. Podélá osa tohoto objektu je zde rovnoběžná s přístupovou cestou. Dispozice je odvoditelná z potřeb obrany a zdá se, že tyto hrady odlišuje od velkých tvrzí analogické dispozice (Březnice - Kopeček 1972, Mrač aj.). V povodí Berounky stejnemu typu přísluší hrad Tetín (Durdík 1972 b), v oblasti Mostecka potom v prvé polovině 14. století vzniklé hradu Žeberk Nový a Naježejn.

Příčinou zániku hradu Řebříka bylo patrně přivtělení jeho panství ke Křivoklátu po r. 1495. Nevelký hrad se značným podílem dřevěných konstrukcí nebyl již udržován a zpustl. Roku 1552 byla zaniklá již i ves, neboť je uváděno pouze popluží (Sedláček 1936 cituje Manskou knihu Křivoklátskou). Jméno lokality se vyskytlo ještě v predikátu duchodního křivoklátského písáře Jiříka Protivce z Entnšlanku, který se jako držitel popluží psával též seděním na zámku Řebřice. Hrad byl však už dávno zříceninou;

výskyt zaniklé lokality v predikátu měšťanů a úředníků na Křivoklátsku a Rakovnicku v 16. stol. není ojedinělý (Kočka 1936).

Dvorec se přimykal k východní patě hradního kopce pod prostorem jádra. Jeho stavby se zachovaly v podobě valovitých útvarů a prohlubní. Jednotlivé objekty byly řazeny za sebou, takže tvořily nepravidelnou řadu, zhruba rovnoběžnou s osou jádra hradu. Nejlépe je v terénu patrný velký, zhruba čtvercový objekt s menším přístavkem, kterým celá dispozice začínala. Další stavby se zachovaly hůře, v podobě nízkých mohylovitých útvarů. Areál dvorce ukončuje zbytek pravoúhle se lomící zdi, která se přimyká ke svahu pod jádrem hradu. Tato zeď je pozůstatkem velké stavby či spíše ohrazení. Vedle zdi směrem východním se rozkládá velká, ve skále vysekaná a dnes značně zanesená prohlubeň, nejspíše interpretovatelná jako lom. Komplex dvorce doplňuje ještě haly, situovaný zhruba 25 m východně od velkého čtvercového objektu.

Kostel sv. Petra a Pavla, který byl pro okolní vsi farním, je v písemných pramenech poprvé připomínán k r. 1348 (Podlahá 1900). Jeho dnešní vzhled je výsledkem přestaveb v letech 1728 a 1845. Dnešní stavba má křížovou dispozici s zevně pětibokým a zevnitř půlkruhovým presbytářem (obr. 51). V lodi jsou osazeny dvě náhrobní desky z 16. století a jedna z r. 1470. Zdivo, pokud je patrné, je smíšeno s cihlami a příslušní mladším fázím výstavby, pro níž bylo použito materiálu ze zřícenin hradu. Z něho byla také vystavěna spodní zděná část prosté zvonice v areálu prvého předhradí.

V prostoru vsi se dnes nachází hájovna a její zahrada, zbytku je využito jako pastviny. Tento fakt značně ztěžuje povrchový průzkum. Jednotlivé objekty patrně signalisují nevýrazné pahrbky. Podle udání obyvatel hájovny se zde při sázení stromků příšlo na zdivo.

Flužinu vsi Řebříka se podařilo zachytit ještě v mapě stavebního katastru. Na východě ji částečně narušuje mladší flužina vsi Lišné.

Komunikační schéma lokality není zcela jasné. Nová je každopádně cesta směrem na Jablečno. Původní je patrně komunikace od

severu, k níž se připojovala nyní již zaniklá cesta na hrad a na niž se napojuje dnes cesta do Lišné. Původně patrně spoj tímto směrem umožňovala zaniklá cesta z návsi, vedoucí směrem jižním a poté se lomící k východu. Přístupová komunikace k hradu ústila směrem k dvorce a nikoliv směrem k vesnici; tato skutečnost je do značné míry podmíněna konfigurací terénu.

Jak je z předešlého patrné, představuje Řebřík ideální lokalitu pro studium sídlištěního komplexu, v této úplnosti a zachovalosti v Čechách ojedinělou. Lze jen doufat, že mu bude nadále věnována pozornost, kterou si zaslouží.

Literatura

- Durdík, T. 1972a: Lišná - hrad Řebřík, o. Rokycany, BZO, 94-95.
-- 1972b: Tetín - hrad, o. Beroun, BZO, 173-174.
Kočka, V. 1936: Dějiny Rakovnicka, Rakovník.
Kopeček, J. 1972: Historický a stavební vývoj zámku v Březnici,
PP 1, L-16, 51-55.
Podlahá, A. 1900: Soupis památek uměleckých a historických v politickém okresu Rokycanském, Praha.
Profous, A. 1951: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny III, Praha.
Sedláček, A. 1936: Hrady, zámky a tvrze království českého 6, II.
vydání, Praha.

T. Durdík: Die Wüstung Řebřík. In der Gemarkung der Gemeinde Lišná, Bez. Rokycany, liegt das Ensemble des verödeten mittelalterlichen Adelssitzes Řebřík, der sich aus der Burg, einem Hof mit Fischbehälter, dem Dorfe, seiner Flur und der noch stehenden St. Peter- und Paulskirche zusammensetzte (Abb. 49-51). Die veranstaltete Probegrabung erstreckte sich allein auf das Areal der Burg. In ihr wurde eine Anlage von bescheidenem Grundriss aus der zweiten Hälfte des 13. Jhs. erkannt. Der Hauptbau, der grosse Palas, erfüllte Wehr- und Wohnfunktion. Die ursprüngliche Gestalt der stehenden St. Peter- und Paulskirche ist durch Umbauten im Jahre 1728 und 1845 stark verändert worden. Die Gebäude des Ho-

fes scharen sich zu unregelmäßigen Reihen und sind im Gelände gut wahrnehmbar. Das Areal des Waldhufendorfes mit entsprechender Flur wird heute als Viehweide genutzt. Aufgrund der Grabungsergebnisse wird man den Beginn dieser Siedlungseinheit in die zweite Hälfte des 13. Jhs. datieren dürfen, ihren langsamem Verfall dann in das Ende des 15. bis erste Hälfte des 16. Jhs.

(Deutsch von H. Plátková)